

FILIPPINSKE HOTEL- ARBEJDERE I KØBEN- HAVN FRA 1960ERNE- 1990ERNE

Af Nina Trige Andersen

Fagforeningen var skeptisk, da de første filippinere blev rekrutteret til arbejde på de københavnske hoteller i 1960-1970erne. 20 år senere gik filippinere i front i den faglige kamp. Artiklen beskriver hotelbranchens udvikling i anden halvdel af det 20. århundrede med fokus på stuepigejobbet

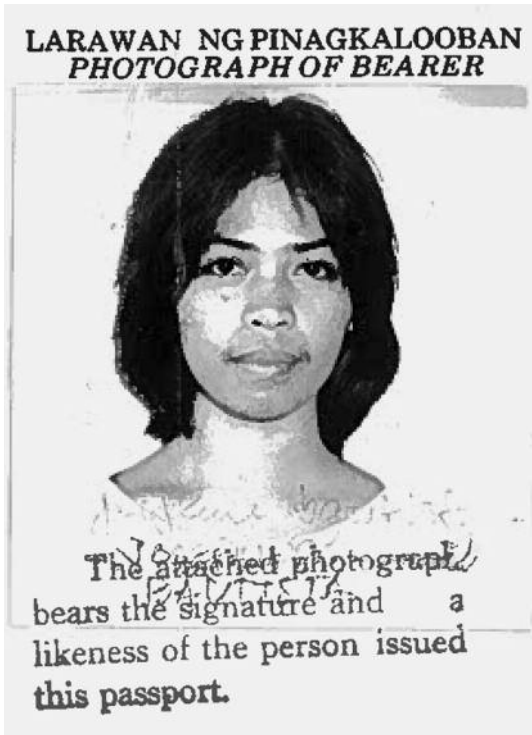
Blot 21 dage før det såkaldte indvandringsstop i 1973 ankom en stor gruppe udenlandske arbejdere til den københavnske hotelbranche: 49 filippinske kvinder, rekrutteret som stuepiger af det dengang nybyggede Hotel Scandinavia på Amager. The 49ers, som gruppen blev kendt som, fik "Indrejst den 8. NOV. 1973" stemplet i passet, og med sig havde de arbejdstilladelser knyttet til etårige kontrakter. I årene forinden var nogle hundrede "pioneers", som de første filippinske arbejdere i Danmark kalder sig, kommet til landet. Mange af dem rekrutteret til job i den boomende rejseindustri: Til lufthavnen og til de gamle hoteller i København, der i løbet af 1960erne og 1970erne fik selskab af en række moderne storhoteller, som kunne tilbyde service af international standard udført af arbejdere fra hele verden.

"Og ny hoteller går rask i vejret / for tiden skaber teknik og fart / og det forsvinder, der før har været / og nu skal alt være flot og smart," lød det i *Fagets sang* i hotel- og restaurationsarbejdernes fagforening.¹

Denne artikel behandler forholdet mellem fagforbundet på hotel- og restaurationsområdet og de filippinske arbejdere, der blev ansat på de københavnske hoteller, primært som stuepiger, fra 1960erne og frem. Med til den historie hører også hotellernes rolle i udviklingen af København fra provinsiel hovedstad til moderne metropol, den danske og filippinske stats politikker omkring arbejdsind- og udvandring, samt dansk fagbevægelse og danske arbejdsgiveres holdninger til udenlandsk arbejdskraft.

Omvæltning i, og igangsat af hotelbranchen

I løbet af 1960erne gjorde metoder som for eksempel modulbyggeri det muligt at udvide Danmarks hotelkapacitet i en rasende fart, og nye storhoteller begyndte at skyde op. 14 måneder tog det at rejse de 26 etager,

Rekrutteret: Josie Høgh ankom fra Filippinerne til Danmark i 1973 som en del af en gruppe på 49, der var rekrutteret som stuepiger af det dengang nybyggede Hotel Scandinavia på Amager. Kvinderne blev kendt som The 49ers og holder fortsat årlige re-unions. Foto: Privat

som i 1973 gjorde Hotel Scandinavia på Amager til datidens største hotel i Nord-europa.² Turister og forretningsfolk fra både Vesten og Østen – der blev i disse år især satset på amerikanere og japanere³ – kunne nu nyde samme komfort i København som i større og mere moderne storbyer rundt omkring på kloden.

1960erne og 1970erne var præget af kraftige omvæltninger, også i den danske hotelbranche: De små familieejede hoteller blev afløst af store hoteller – 1970ernes nybyggede hoteller var gennemsnitligt 3,5 gange større end de eksisterende – ejet helt eller delvist af udenlandske eller multinationale hotelkæder, som f.eks. Sheraton-gruppen.⁴

Det dengang fremadstormende SAS var en af de centrale entreprenører både i udviklingen af Kastrup Lufthavn som et logistisk knudepunkt i Norden, hvilket gjorde det muligt at trække f.eks. internationale messer til København, og i udbygningen

af hovedstadens hotelkapacitet: med først Hotel Royal ved Hovedbanegården åbnet i 1960, siden Hotel Globetrotter ved lufthavnen åbnet i 1969 og endelig Hotel Scandinavia, der åbnede i foråret 1973. Storhotellerne rummede alle de faciliteter, der skulle til for at lokke såvel *corporate business* som masseturisme til byen. Der skulle bruges arbejdere i hundredvis til at udføre de traditionelle såvel som nyopfundne tjenesteydelser på storhotellerne, det skulle gå stærkt, og det skulle være billigt. Siden starten af 1960erne var der begyndt at komme såkaldte gæstearbejdere til Danmark;⁵ til industrien primært fra fattigere lande i Europa samt fra Tyrkiet, Pakistan og Jugoslavien, og til hotellerne var det ikke mindst arbejdere fra Sydøstasien – særligt Thailand og Filippinerne – der blev rekrutteret.⁶

Forskningsrapporter fra og historieskrivning om gæstearbejderæraen i Danmark har i overvejende grad været fokuseret på

tyrkiske, pakistanske og jugoslaviske arbejdere inden for DASF/SiD, nu 3F's område. Næstefter industrien var det imidlertid hotel- og restaurationsområdet, der beskæftigede det højeste antal udlændinge med arbejdstilladelse i Danmark,⁷ og her var antallet af sydøstasiatiske migranter ikke ubetydeligt, særligt blandt stuepigerne på de københavnske hoteller. Med nutidens boom i indvandring fra Sydøstasien, herunder Filippinerne – primært kvinder, og primært gennem aupair-programmet⁸ – er denne gruppe migrantarbejders historiske relation til Danmark og det danske arbejdsmarked blevet så meget desto mere relevant at dykke ned i. Ikke mindst fordi The 49ers og resten af pionergenerationen både i konkret og overført betydning er tanter og onkler til de filippinere, der i dag kommer til Danmark som au pairs.⁹ Samtidig udgør historien om de filippinske hotelarbejdere et vigtigt kapitel i en større historie om, hvordan den danske fagbevægelse har håndteret tilvandringen af udenlandske arbejdere gennem det 20. århundrede.

Tilgangen

Indgangen til at beskrive dynamikken i rekrutteringen af arbejdere fra Filippinerne til Danmark, og relationen mellem de filippinske arbejdere, deres arbejdsgivere og de danske fagforeninger, er i denne artikel først og fremmest interviews foretaget med filippinere, der er ankommet til Danmark fra 1960erne-1990erne, og som er blevet i landet. En del af dem er i dag gået på efterløn og pension, mens nogle stadig arbejder. Interviews med filippinske migranter er foretaget over en periode på flere år, og spænder fra timelange interviews med enkeltpersoner og små grupper i afgrænsede, koncentrerede situationer til korte interviews med enkeltpersoner og små grupper i forbindelse med større arrangementer i det filippinske miljø.¹⁰

Dertil er foretaget interviews med fire fagforeningsansatte fra hotel- og restaurati-

onsområdet: Tre nuværende ansatte inden for Privat Service Hotel og Restauration i 3F, og en der var ansat i det daværende HRF/RBF gennem 1980erne og 1990erne.¹¹ Oplysninger fra nuværende ansatte er brugt indirekte f.eks. til at informere arkivarbejdet, mens interviewet med sidstnævnte, Thorkild Holmboe-Hay, indgår konkret senere i artiklen.

Interviewene er dels foretaget med henblik på at fremskaffe oplysninger om begivenheder, politiske prioriteringer mv., som så er forsøgt efterprøvet og uddybet i de skriftlige kilder. Og dels med henblik på at dokumentere erfaringer og indtryk fra levet liv. De erfaringer, disse kilder bidrager med i interviewform, er netop erfaringer og i den forstand partikulære, og ikke (nødvendigtvis) eksemplariske. Betraget i sammenhæng med andres erfaringer, samt med skriftlige kilder som f.eks. fagforeningsblade, og med eksisterende forskning i f.eks. fagbevægelsens og arbejdsindvandringens historie kan de imidlertid udgøre en indgang til beskrivelse af mere generelle forhold. Samtidig udgør beretninger fra levet liv en væsentlig tråd ind i en del af dansk arbejdsmarkeds-historie, som ikke tidligere har været behandlet. Formålet med denne artikel er at bidrage til at udvide historien om arbejds-vandring til Danmark med perspektiver fra en gruppe "gæstearbejdere", filippinere, som i dansk kontekst kun i ringe omfang har været beskrevet i et historisk perspektiv, og fra et arbejdsområde, hotel- og restaurationsbranchen i København, som ikke tidligere har været i fokus i forskningslitteratur om arbejdsmigration i dansk kontekst – selvom det er den branche, hvor udenlandske arbejdere og "etniske minoriteter" udgør den største andel (målt på medlemstal i fagforeningen) og har gjort det siden 1970erne.¹² Det er således artiklens sigte at etablere nogle nye snit ind i historien om arbejdskraftindvandring til det danske arbejdsmarked ved at fokusere på udviklingen af hotelbranchen i København fra 1960erne til 1990erne, særligt på stuepigejobbet og på

relationen mellem filippinske arbejdere og den fagforening, der har organiseret hotel- og restaurationsområdet i København.

Oplysninger fra interviews (samt oversigtslitteratur om arbejdsindvandring¹³ og om hotelområdet¹⁴) har guidet arkivsøgning og læsninger af f.eks. medlemsblade fra fagforening og arbejdsgiverside, danske og internationale forskningsrapporter, ministerielle rapporter og bekendtgørelser, medlemsblade og lign. fra de filippinske foreninger mm. Samtidig er de skriftlige og de mundtlige kilder blevet holdt op imod hinanden for at efterprøve og uddybe oplysninger og indtryk.

Imidlertid beskrives de konkrete migrations- og rekrutteringsmønstre blandt filippinske arbejdere primært eller udelukkende via enkeltpersoners mundtlige beretninger, idet der enten ikke findes eller endnu ikke er indsamlet skriftlige kilder, der kan belyse temaet;¹⁵ et eksempel på en sådan mundtlig beretning er, at omtrent ti filippinske arbejdere kom til Danmark mellem 1967-1973 – på forskellige tidspunkter og til forskellige arbejdspladser¹⁶ – via en bestemt “fjern slægtning” til en af pionererne: “Uncle Pete” drev et nu hedengangent rejsebureau i Manila, som i midten af tresserne øjnede et nyt marked i at facilitere landsmænd, der ville til udlandet og arbejde. Uncle Pete ansatte et par researchere, der kontaktede virksomheder i bl.a. Danmark for at høre, om de manglede arbejdere. Det gjorde mange, og sådan fik Uncle Pete kombineret salg af flyrejser med arbejdskontrakter til nære og fjerne slægtninge, venner og naboer.¹⁷ Det var i moderne arbejdsmigrations unge år, før den filippinske (og danske) stat havde sat tingene i system, før forberedelseskurser og systematisk statistik af ud- og indrejser, før “gæstarbejderregister” og bilaterale aftaler. I dag er arbejdsmigrationens veje svære at kortlægge i detaljen af andre årsager: I pionerernes tid rejste omtrent 4.000 arbejdsmigranter ud fra Filippinerne om måneden, i dag rejser flere end 4.000 ud om dagen.¹⁸

En by i byen

Da Hotel Scandinavia åbnede i foråret 1973 havde søsterhotellet Royal allerede op mod 40 procent udenlandske arbejdere,¹⁹ og rygtet om stuepigemangel på det nybyggede hotel begyndte hurtigt at gå blandt filippinske hotelarbejdere i København. Der blev sendt anbefalingsbreve til hjembyerne i Filippinerne,²⁰ og Mr. Ellis, den amerikanske direktør for Hotel Scandinavia, bad sin gamle kollega Mr. Goh fra Hotel Shangri-La i Singapore om at tage til den filippinske hovedstad Manila for at gennemføre ansættelsessamtaler.²¹ Hotel Scandinavia var ikke blot et SAS-foretagende, men et multinationalt samarbejde mellem SAS og den amerikansk-baserede hotelkæde Western Internationals (i dag Westin), der havde hoteller i stort set alle andre dele af verden end Europa; Hotel Scandinavia skulle være deres spydspids på det europæiske marked,²² og den danske hotelbranche var imponeret over den modernitet, der havde ramt den lille hovedstad i skikkelse af amerikaneren Ellis og de 26 arkitekt designede²³ etager med udsigt over Voldene.

”William Ellis er allerede ankommet til København,”²⁴ forlød det i en begejstret foromtale i hotel- og restaurationsbranchens arbejdsgiverblad, Hotel & Restaurant, i sommeren 1972, hvor det kommende hotel Scandinavia kaldes “en by i byen København”.²⁵ Forretningsstrategien var radikal for datidens hotelbranche: Hotellet rummede bl.a. *fine dining*-restauranter og diskoteker – sidstnævnte et helt nyt fænomen i Danmark på det tidspunkt – og ambitionen var at disse både skulle være in-steder for københavnernes og skaffe multinationale virksomheder til byen. Dels i form af erhvervskonferencer og messer, som de nye storhoteller var designet til at kunne huse,²⁶ og dels i form af “forretningsfolk, fra store og mellemstore koncerner, som er på rejse hele året – til dem har vi altid plads,”²⁷ som direktør Ellis formulerede det i Hotel & Restaurant måneden før åbningen.

Som det indtil da eneste hotel i Køben-

*Moderne ledelsesprincipper: Dele af The 49ers sammen med deres kolleger fra bl.a. Irland, Egypten og Singapore. Til en af deres sammenkomster 40 år senere, fortæller kvinderne, der blev rekrutteret fra Filippinerne som stuepiger i 1973, om deres gamle arbejdsgivere på Hotel Scandinavia at de var "meget moderne"; det var endda ikke alle, man behøvede at sige De til. Personalechefen Aksel Christiansen beskrev i 1973 hotellets ledelsesfilosofi for branchebladet: "Man kan sige, at Hotel Scandinavia er et hotel uden direktion. I det daglige arbejde er der ikke nogen opdeling mellem chefer og andre ansatte. Alle arbejder sammen mod et fælles mål. At gøre Hotel Scandinavia til et hotel med den fineste service og det bedste arbejdsmiljø. For os er alle ansatte lige vigtige. Vi skal være en enhed."*³⁴ Foto: Privat

havn blev Scandinavia indrettet med swimmingpool og sauna, massagerum og helseklub, gourmet-restaurant og bistro samt alle de servicefunktioner, der ellers hørte sig til, når man ville trække erhvervslivets globetrottere til København: biludlejning, billetbestilling, frisørsaloner, lægekonsultation, butiksarkade og sågar en tankstation (British Petrol var medejere af konsortiet bag Scandinavia).²⁸

Hvilken hotelkrise?

I 1970ernes København var det de nye internationalt orienterede storhoteller, der repræsenterede fremtiden. Sheraton, der var åbnet med 476 værelser, selskabslokaler, restaurant, lounge og pub ved Sct. Jørgens Sø i april 1971²⁹ udvidede i 1975 med natklubben Felix, indrettet af Scandinavia-arkitekten Bent Severing "i bedste Gatsby-stil". Til åbningsfesten var de par hundrede indbudte gæster "nok forberedt på overraskelser", skrev branchebladet Hotel & Restaurant,

“men ikke på, at Josephine Baker pludselig dukkede op”.³⁰

I årene 1973-1974 ramte oliekrisen danske provinshoteller og -kroer hårdt,³¹ Små og mellemstore hoteller bukkede under på stribe i løbet af hele årtiet, men hos de nye store spillere som f.eks. SAS-hotellerne var belægningsprocenten høj og optimismen stor. “Hotelkrisen, hvad menes der med det?”³² spurgte Tor Hammes, administrerende direktør for Hotel Royal, i starten af 1980erne, mens hans kolleger på de mindre hoteller vandede sig. Mellem 1974-1979 var omkring 30 danske hoteller gået konkurs – om året – mens storhotellerne trivedes og blev stadigt flere.³³

Hvert af Københavns nye storhoteller skulle bruge arbejdere i trecifrede tal, og Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund (HRF) havde svært ved at følge med i den hastige gennemstrømning af arbejdere. Da medlemsbladet for Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke *3 kuverter* forud for hotel Scandinavias åbning i 1973 spurgte personalechefen Aksel Christiansen hvordan de ville rekruttere de mange nye arbejdere, undlod han at komme ind på spørgsmålet om udenlandsk arbejdskraft.³⁵ Men Scandinavia gjorde som Royal, Sheraton, og de gamle velrenommerede hoteller som d’Angleterre, havde gjort det i årevis: satse på arbejdere fra lande som Irland og Finland og ikke mindst fra fjerntliggende lande som Egypten og Filippinerne.³⁶ De udenlandske arbejdere skaffede hinanden jobs på hotellerne, men hotellerne udvekslede også “tilgange” til arbejdere fra udlandet,³⁷ fortalte Scandinavia-direktøren Ellis senere til arbejdsgiverbladet.

De danske arbejdsgivere benyttede sig desuden målrettet af de effektive netværk blandt filippinske arbejdere. På hotellerne udså ledelsen sig bestemte ansatte, som blev bedt om at rekruttere, hver gang der manglede folk. En af disse var Elmo på Hotel Sheraton (nu Scandic). Han var ikke agent, understreger de pionerer, der kendte ham, for han tog ingen penge for formidlingen,

men arbejdsgiveren bad ham jævnligt om at skaffe nye arbejdere fra hjemlandet. Elmo (der siden rejste videre) havde en gammel studiekammerat, der var lærer på Ramon Magsaysay Highschool i Manila, og hun spredte ordet blandt sine kolleger, når der manglede hotelarbejdere i København. “Det er blandt andet derfor, så mange af pionererne var lærere,” fortæller en, der var ven med Elmo, mens han boede i Danmark.³⁸

Alle vil kræve, ingen vil yde

For at kunne servicere tusind overnattende gæster i døgnet skulle der bruges omkring 75 stuepiger til Hotel Scandinavia i 1973, og dem mente hotellet ikke at kunne finde i Danmark.³⁸ Allerede i sommeren 1972 havde branchens arbejdsgiverblad beklaget manglen på “kvalificeret arbejdskraft”:

“Vi må se i øjnene, at der er sket en mentalitetsændring i retning af, at alle vil kræve, ingen vil yde. Flere og flere vil gerne betjenes, men færre og færre vil betjene andre. Allerede nu møder man kritik, der angriber danske hoteller og restauranter for at have slækket på kvaliteten (...) Misæren bunder i den udtalte mangel på kvalificeret arbejdskraft (...) Tilkomsten af flere store nye hoteller med et kæmpeforbrug af personale af alle kategorier har naturligvis ikke gjort det lettere for erhvervet som helhed (...)”⁴⁰

I årene 1971-1974 var dette et hyppigt tilbagevendende tema i både arbejdsgiver- og fagforeningsbladet. Når Centralforeningen af Hotelværter og Restauratører i Danmark beklagede den danske arbejders manglende evner og arbejdsmoral, svarede HRF tilbage med krav om bedre løn, bedre vilkår og bedre uddannelser.⁴¹ Ifølge HRF var de danske hotelejere ikke interesseret i kvalifikationer i det hele taget, men var snarere i gang med at degradere de professioner, der i forvejen havde lav status, som f.eks. stuepigarbejdet.⁴²

I foråret 1971 skrev HRF under overskriften "slaveriet er genindført i Danmark" om gæstearbejdere, som blev underbetalt og var indlogeret under kummerlige forhold.⁴³ Året efter begyndte fagforbundet at registrere stigende arbejdsløshed blandt medlemmerne samtidig med, at der blev udstedt nye arbejdstilladelser til udenlandske arbejdere, fordi der angiveligt ikke kunne "anvises kvalificeret dansk arbejdskraft".⁴⁴ HRF mente, at arbejdsgiverne importerede fremmed arbejdskraft netop for at undgå at forbedre forholdene i branchen.⁴⁵

Andre hensyn

Den daværende handelsminister Hilmar Baunsgaard (R) var en af de første, som i 1964 offentligt lancerede ideen om systematisk at udvide arbejdsstyrken i Danmark med arbejdere fra udlandet for at undgå flaskehalse i produktionen.⁴⁶ Fra 1967 begyndte denne arbejdsindvandring så småt at tage fart, dog stadig primært fra andre europæiske lande. De store årgange arbejdere fra lande uden for Europa kom mellem 1969-1972.⁴⁷ I 1973 var der dog ikke mere end godt 22.000 ikke-europæiske statsborgere med opholds- og arbejdstilladelse i Danmark, hvilket var et beskedent antal i forhold til nabolande som f.eks. Tyskland.⁴⁸ Det er også værd at bemærke, at udenlandske arbejdere ikke blot indvandrede til, men også vandrede videre fra Danmark i disse år. For 1971 er tallene for ind- og udvandring af ikke-europæiske statsborgere f.eks. på hhv. 6.504 og 4.649 personer, altså en nettoindvandring på blot 1.855 personer.⁴⁹

Omend fagbevægelsen var kritisk over for tilvandringen, mens arbejdsgiverne ville have mere,⁵⁰ var de to parter imidlertid enige om, at gæstearbejderne ville, eller måske snarere burde rejse, når behovet for deres arbejdskraft ikke længere var til stede. Det gjorde en del gæstearbejdere også. Men langt fra alle.

Fra parlamentarisk-politisk side blev der tidligt udtrykt tvivl om, hvorvidt ideen om

gæstearbejdere som fleksibel, midlertidig arbejdskraft, ville holde i virkeligheden. En arbejdsgruppe nedsat af arbejdsministeren i 1969 stillede således spørgsmålet om ikke denne "tilførsel af en større udenlandsk arbejdsstyrke i sig selv fører til, at beskæftigelsen af udenlandske arbejdere ikke bliver en midlertidig foranstaltning, men noget permanent".⁵¹ Alligevel udtrykte arbejdsgruppen håb om, at "behovet for udenlandsk arbejdskraft til enhver tid kunne dækkes gennem en skiftende bestand af udlændinge, der ville komme til landet med sigte på at tjene til et bestemt formål i hjemlandet."⁵²

Et par år senere gjorde en konsulent i Arbejdsministeriet diskret opmærksom på, at der i gæstearbejderspørgsmålet også fandtes andre forhold at tage hensyn til end produktionens svingende behov: "Hovedproblemet bliver – ud fra kortsigtede balance-synspunkter – at få gæstearbejderen til at rejse hjem igen, når udviklingen på det danske arbejdsmarked gør det ønskeligt," stod der i konsulentens "debatoplæg i tilknytning til Perspektivplan II" med tilføjelsen: "Der er i disse ræsonnementer alene lagt vægt på de økonomiske sider af problemet. At også andre hensyn kan – og bør – indgå i overvejelserne er almindeligt kendt."⁵³

Filipino Town

Da økonomisk ustabilitet og stigende arbejdsløshed for alvor slog igennem i midten af 1970'erne, viste det sig da også, at en del af dem, der var kommet på korttidskontrakter, ikke havde i sinde at rejse videre, men tværtimod havde slået sig ned. Livet foregår. Også selvom man arbejder de fleste af døgnets timer.

I dag fortæller mange af de "pionerer", der endte med at blive i Danmark, at det også kom bag på dem selv, at de slog sig ned her. En del havde haft planer om enten at rejse tilbage til Filippinerne med opsparede penge eller at rejse videre til Canada eller USA, hvor de kunne begå sig på engelsk og

Studiekammerater: Letty Valencia, der ankom sammen med The 49ers til stuepigejobs på Hotel Scandinavia, var forinden blev uddannet først som frisør i sin hjemby Baliuag, Bulacan og siden som lærer i hovedstaden Manila. Billedet er af hendes studiekammerater, der sendte fotoet som påskehil-sen et halvt år efter Letty Valencia var rejst til Danmark. Hun forsøgte siden at få overført sin lærer-uddannelse, så hun kunne undervise i Danmark, men fik afslag og havde ikke råd til at studere for-fra. I stedet fik hun arbejde som syerske og siden på elektronikfabrik. Foto: Privat

regnede med at have bedre muligheder for at bruge deres uddannelse.⁵⁴ I Danmark blev de filippinske arbejdere, der ankom mellem 1960-1973, primært rekrutteret til ufaglært arbejde – modsat i USA i samme periode, hvor filippinere især blev rekrutteret som ingeniører og sygeplejersker.⁵⁵ Alle-rede dengang havde mange filippinske mi-granter hvad der svarer til en professions-uddannelse eller bachelorgrad. Som også Christian Horst noterer i *Arbejds-kraft: vare eller menneske? Migration og vesteuropæisk kapitalisme* fra 1980, var (og er) det generelt ikke de dårligst stillede grupper, der migre-rer, da der skal mobiliseres visse ressourcer til formålet.

De filippinske arbejderes uddannelser

blev imidlertid sjældent anerkendt af hver-ken det danske uddannelsessystem eller de danske arbejdsgivere, ligesom manglende sprogkunderskaber på begge sider – filippine-re havde svært ved dansk, danskere havde svært ved engelsk – satte begrænsninger for, hvilke jobs, de kunne søge. Nogle, som f.eks. Elmo fra Hotel Sheraton, rejste videre til de oprindelige destinationer i Canada og USA for at slutte sig til familie der eller i håb om at avancere økonomisk. Blandt dem, der valgte at blive, lyder den typiske forklaring i dag, at der var andre fordele ved 1960ernes og 1970ernes Danmark og København:⁵⁶ f.eks. at der var rent, pænt og lav grad af kriminalitet; at folk var venlige og den offentlige transport velfungerende;

og ikke mindst at man var fri for naturkatastrofer, og at velfærdssystemet var overvældende i forhold til hjemlandet.

Den lille hovedstad København var desuden ideel at etablere et community i: Folk slog sig ned i de samme ejendomme i billige (og elendige) lejligheder på Islands Brygge, der blev døbt "Filipino Town", på Amager og i brokvartererne,⁵⁷ man kunne hjælpes ad med boligsituation, arbejdsformidling og børnepasning og agere anstands damer for hinanden, når der skulle socialiseres med danskere.

Da The 49ers landede i Kastrup i efteråret 1973 havde den første og på det tidspunkt eneste filippinske forening i Danmark, Filipino Association in Denmark (FAD), tre års fødselsdag.⁵⁸ De katolske kirker på Amager, Vesterbro og Nørrebro havde taget den filippinske menighed til sig og på hotellerne havde enkelte oldfruer påtaget sig rollen som reservemødre for de filippinske stuepiger og siden som reservebedstemødre for deres børn.

'Man har svigtet dem, der står svage'

Mange filippinere var allerede fra 1960erne medlem af fagforeningen, omend de færreste endnu var blevet inddraget eller havde inddraget sig selv i det faglige arbejde.⁵⁹ På hotellerne var filippinerne medlem af HRF, KAD og enkelte af HK, i lufthavnen og på fabrikkerne var det bl.a. HK, KAD og DASF/SiD. Fra starten af 1970erne begyndte HRF at optrykke information på engelsk i medlemsbladet om f.eks. a-kasse og ferieregler.⁶⁰ Men initiativet var sporadisk og ingen af The 49ers eller andre pionerer interviewet til denne artikel husker at have haft kontakt med fagforeningen før tidligst i slutningen af 1970erne.

En egentlig strategi for rekruttering og inddragelse af medlemmer, der ikke talte dansk, fik hotelarbejdernes fagforening først i slutningen af 1980'erne, to årtier efter de første filippinere blev ansat på de

københavnske hoteller. Det på trods af, at de danske hoteller allerede fra slutningen af 1960erne var nogle af landets mest internationale arbejdspladser. I sommeren 1971 skrev Søndags BT om, hvad der ville ske, hvis gæstearbejderne tog modstanderne af arbejdskraftindvandring på ordet og faktisk rejste, og Erik Johnsen, næstformand i Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund erkendte, at det ville være et problem: "Vi kan simpelthen ikke undvære gæstearbejdere i vor branche, fordi det er umuligt at skaffe danskere til de lønninger".⁶¹

Hotel- og restaurationsbranchen var dårligt organiseret, da The 49ers ankom. To år forinden havde de tre forbund, der organiserede tjenere, kokke og hotelpersonale, indgået et samarbejde i håb om, at det kunne styrke sammenholdet på landets hoteller og restauranter, hvor det ifølge lederklummen i det første fælles medlemsblad stod grelt til:

"Flertallet af de ansatte har i vid udstrækning hyttet sig selv og ladet hånt om de andre, og i øvrigt ejheller lader sig synderligt engagere i den faglige organisations mange forskellige opgaver. Man har svigtet dem, der står svage. De stille og forsagte med det dårligst lønnede arbejde, og af mange grunde ribbet for illusioner."⁶²

Mellem dobbelt forsørgeransvar og faglig solidaritet

Ligesom kvindelige arbejdere i industrien i 1950erne sprængte akkorderne for at kompensere for de lavere lønninger,⁶³ sprængte mange af de filippinske arbejdere også arbejdsnormerne på hotellerne i 1960erne og 1970erne for at kunne sende flest mulig penge til familien i Filippinerne; for manges vedkommende samtidig med, at de selv var ved at stifte familie i København.⁶⁴ I ufaglærte lavtlønsjob skulle der arbejdes en hel del, for at dét regnestykke kunne gå op.⁶⁵ Ofte var overarbejdet på hotellerne ikke (alene) noget ledelsen pålagde de filippinske stuepiger, men også noget, de selv bad om at få.

Laling Valdez, der er uddannet skolelærer og havde undervist i to år før hun rejste fra Filippinerne, kom til Danmark halvandet år før The 49ers, i maj 1972, på anbefaling fra nogle af sin fars venner, som allerede arbejdede i Danmark. Tre dage efter ankomsten startede hun i sit nye job på Royal Hotel i en rengøringsfunktion, der rangerede under stuepigerne. Kontrakten var allerede skrevet under og arbejdstilladelsen sikret inden afrejse.

Hun blev medlem af fagforeningen med det samme, fortæller hun. Så vidt hun ved, havde de på det tidspunkt ingen tillidsrepræsentant på Royal, men en kollega sagde til Laling Valdez, at hun skulle melde sig ind. "Så jeg gik hen til kontoret, underskrev nogle papirer og fik min medlemsbog. Så kom der et girokort hver måned og et blad. På dansk."⁶⁶

Det var, hvad Laling Valdez hørte til fagforeningen, indtil hun startede på d'Angleterre i slutningen af 1980erne, hvor der var kommet tillidsrepræsentant og klub blandt de ansatte på HRF-overenskomst. I mellemtiden var hun avanceret til oldfrueassistent, og det var ofte hende, der stod for at skemalægge sine stuepigekollegers arbejdstid. Her måtte Laling Valdez balancere mellem sine landsmænds ønsker om at tjene så mange penge som muligt og overenskomstssammerne for, hvor meget hver enkelt måtte arbejde hvornår. "Fagforeningen var meget *strict!*" som hun formulerer det.

Forstod ikke en skid

For The 49ers vedkommende mener nogle af dem i dag at kunne huske, at deres direktør sagde, at han "for en sikkerheds skyld" havde meldt dem ind i fagforeningen, da de startede på Scandinavia. Det gjorde flere af de store hoteller for at undgå unødigt bøvler med fagforeningen, selvom det på det tidspunkt kun var a-kassemedlemskabet, der var lovpligtigt for de udenlandske arbejdere.⁶⁷ Men de filippinske stuepiger hørte aldrig fra HRF og tog heller ikke selv kon-

takt. 49eren Josie Høgh mener, at den manglende kontakt bl.a. skyldtes, at der ikke var nogen danskere blandt de "almindelige arbejdere" på hotellet; der var kun danske tjenere, og dem havde stuepigerne ikke rigtig noget forhold til, siger hun. At de ikke selv tog kontakt til fagforeningen handlede dels om, at "alt var nyt: sproget, miljøet". Og dels var kontrakten kun for et år, og jobbet var så monotont, at man bare slog automatpiloten på, når man var der, fortæller Josie Høgh. I dag tænker hun, at de blev ladet i stikken af fagforeningen. Først i årene efter stuepigekontrakten udløb, begyndte de The 49ers at lære fagforeningerne at kende. Josie Høgh kom f.eks. i kontakt med HK, da hun flyttede videre til regnskabsafdelingen på hotellet, nogle af de andre 49ers kom i KAD, da de startede på Storno elektronikfabrik, hvor en del filippinere var ansat.

Rosalinda Jimenez, lillesøster til en fra The 49ers, var rejst i forvejen og startede som stuepige på d'Angleterre i 1971. "På det tidspunkt gik vores lønninger direkte til Filippinerne, vi levede kun af vores drikkepenge," fortæller hun. "Vi tjente ikke mange penge den gang, vi startede på 10 kroner i timen. På Sheraton fik de allerede 12 kroner i timen. Men hvad forstod vi, vi forstod ikke en skid." Oldfruen på d'Angleterre havde sørget for at melde stuepigerne i fagforening, men det fik de ikke meget ud af, siger Rosalinda Jimenez: "Der var ingen, der fortalte os, hvad vores rettigheder var. Hotel og Restauration – nej, dem så vi aldrig, ikke dengang. Og vi kendte ikke engang sproget, hvordan skulle vi kende fagforeningen. Der var heller ikke noget, der hed feriepenge, det kæmpede vi for senere."

De sene 1970ere: HRF bliver kampduelig

I forbindelse med overenskomstforhandlingerne i 1978 gik hotel- og restaurationsforbundet i konflikt. Der stod strejkevagter – mange af dem filippinere – over hele Kø-

benhavn, foran d'Angleterre, Sheraton, Restaurant Felix, Hovedbanegården. 49eren Pinay Valenzuela, der blev nogle år i hotelbranchen efter Scandinavia, var med til at strejke for bl.a. højere løn på Sheraton. Her var de fleste strejkende "internationale", som Pinay Valenzuela kalder det. I dag husker hun det som en god oplevelse af at være kommet til et land, hvor "selv almindelige arbejdere" kunne udtrykke deres mening og kæmpe for deres rettigheder uden at blive forfulgt. Hendes bror var i denne periode fængslet under Marcos-regimet i Filippinerne for at have organiseret sine kolleger på den amerikanske militærbase Subic Naval Base, hvor han var reparatør. Senere blev han en af de få filippinere, der har opnået politisk asyl i Danmark.

At HRF først i slutningen af 1970erne blev aktive på de store københavnske hoteller, har blandt andet at gøre med, at det var en relativt ung fagforening, da arbejdskraftindvandringen og omvæltningerne i hotelbranchen begyndte. HRF, der efter en række mislykkede forsøg var blevet oprettet i 1933,⁶⁸ mistede mange medlemmer under Anden Verdenskrig, hvor en lang række hoteller var inddraget af besættelsesmagten. Først i 1955 fik HRF egen anerkendt arbejdsløshedskasse, og da hotellerne begyndte at åbne igen i løbet af 1950erne, var branchen til stadighed præget af "stort gennemtræk" af arbejdere.⁶⁹ I 1959 havde HRF København opnået overenskomst med omkring 50 større hoteller i hovedstaden, men aftalerne havde begrænset effekt på grund af et fortsat højt antal uorganiserede i branchen.⁷⁰ I løbet af 1960erne øgedes tilgangen af medlemmer og rundede 1.000 i 1975, 1.700 i 1979 og 2.000 i 1983, ikke mindst takket være de udenlandske arbejdere: I slutningen af 1970erne var omkring 40 procent af medlemmerne i HRF København ifølge forbundets opgørelser "gæstearbejdere og indvandrere".⁷¹

I fagforeningens egen historieskrivning beskrives denne store medlemsgruppe imidlertid først og fremmest som et "problem",

især når de "blev arbejdsløse",⁷² og som nogen, der gav "ekstraarbejde" bl.a. på grund af "sprogvanskeligheder".⁷³ I datidens medlemsblade blev de udenlandske arbejdere tillige beskrevet med noget mere krasse ord, som blandt andet rettede sig mod The 49ers; de filippinske stuepiger var nemlig blandt dem, der ikke rejste hjem, da den økonomiske krise og følgende arbejdsløshed satte ind.

Da The 49ers kontrakt udløb i november 1974, kendte de filippinske stuepiger ikke til detaljerne i det indvandringsstop, der var trådt i kraft siden de var landet året forinden. De undrede sig derfor over, hvorfor hotellet ikke ville forlænge dem. Det ville Hotel Scandinavia også gerne have gjort.

Midlertidigt og permanent indvandringsstop

Kampen mellem arbejdsgivere og fagbevægelsen om det fornuftige og rimelige i brugen af udenlandsk arbejdskraft havde stået på i flere år op til det, der blev et permanent indvandringsstop fra 29. november 1973. I årene 1967-1973 var reglerne for udstedelse af opholds- og arbejdstilladelser blevet ændret adskillige gange efter pres fra de forskellige parter. I 1970 blev indrejsebetingelserne strammet; nu skulle man have opnået arbejdstilladelsen før ankomst til Danmark, og arbejdsgiverne var forpligtet til at betale løn efter overenskomst eller sædvane, ligesom de skulle godtgøre, at der ikke havde kunnet skaffes dansk arbejdskraft.⁷⁴ Arbejdsgiverne forsøgte imidlertid at omgå disse betingelser, f.eks. ved at undlade at registrere overarbejde og undlade at oplyse de udenlandske arbejdere om ferieregler mm., samt ved f.eks. at søge om dispensation til at ansætte udenlandske "studenter" til sæsonarbejde på lavere timebetaling.⁷⁵ Sidstnævnte praksis protesterede Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke mod i foråret 1972 i en henvendelse til Arbejdsformidlingen i København som i praksis (under Arbejdsmarkedsnævnene)

skulle udstede tilladelserne inden for rammerne af det, der allerede da blev omtalt som et igæstearbejderstop”; det var dog i kraft af de vide dispensationsmuligheder netop ikke et stop.

“Branchens besværligheder med at skaffe fornøden arbejdskraft må vel ses i relation til, at man ikke ønsker at betale en fornuftig løn for udført arbejde og derfor har lidt svært ved at klare sig i konkurrencen om arbejdskraft,” skrev fagforbundet og fortsatte: “Vi må så kraftigt, det er os muligt, henstille, at der ikke gives dispensation fra gæstearbejderstopet på vilkår, der giver arbejdsgiverne mulighed for at beskæftige underbetalt arbejdskraft inden for vort overenskomstområde.”⁷⁶

Med medlemsskabet af EF i 1972 blev der åbnet for indvandring fra andre EF-lande, der dog ikke blev så omfattende som ventet. Derfor blev der i 1973 – efter Dansk Arbejdsgiverforenings ønske – indført kvoteordninger for arbejdskraft uden for EF til virksomheder, der kunne dokumentere behov. Det var disse kvoteordninger, The 49ers var kommet ind på, og det var dem, der var blevet suspenderet 21 dage efter ankomsten til Kastrup Lufthavn. Scandinavia fik afslag, da de søgte om at forlænge The 49ers etårige kontrakter.⁷⁷ I 1974 lød standardbeskeden fra Arbejdsmarkedsnævnet, at der skulle ansættes dansk arbejdskraft, eller udenlandske arbejdere, som allerede havde åbne tilladelser. Ifølge beretningen fra Arbejdernes Fællesorganisationer, der var repræsenteret i Arbejdsmarkedsnævnet, havde arbejdsgiverne i løbet af 1974-75 indsendt flere end 400 ansøgninger om at forlænge etårige kontrakter med “fremmedarbejdere”. Nævnet imødegik kun de 12, og kun for tre måneder indtil dansk arbejdskraft var blevet oplært.⁷⁸

Mens der i 1973 var over 40 ledige job for hver 100 arbejdsløse, var der året efter kun seks, og i 1975 mindre end ét ledigt job for hver 100 arbejdsløse.⁷⁹

“Den internationale konjunktur har i 1974 (...) været præget af den stærkeste ned-

gangstendens og pessimisme siden anden verdenskrig,” indledte Dansk Arbejdsgiverforening deres beretning om den økonomiske situation i 1975,⁸⁰ en situation, der bed sig fast i løbet af årtiet.

‘Uvilje mod udlændingene’

Fra starten af 1970erne havde Elsa Hansen fra HRF i København med jævne mellemrum skrevet om gæstearbejdere i medlemsbladet og blandt andet advaret mod, at danskerne skulle udvikle sig til “en slags racister” som man så det i USA; “Retten til at arbejde, at eksistere, er en menneskeret, uanset race, hudfarve og nationalitet” skrev hun.⁸¹

I oktober 1974 beklagede hun arbejdsløshedens konsekvenser for “vore gæstearbejdermedlemmer”: “Mange kom hertil for at tjene til deres familie, uden at der blev taget højde for, at der også kunne blive dårligere tider i Danmark. (...) Nu føler de jorden brænde under sig. Det bliver en kedelig tid, vi går i møde.”⁸²

To måneder senere fik HRF nys om, at de filippinske stuepiger på Hotel Scandinavia var blevet “overflyttet til husligt arbejde” frem for at blive sendt hjem.⁸³ Fagforeningen rettede nu henvendelse til fremmedpolitiet og bad dem tage affære, mens også tonen fra Elsa Hansen blev en anden:

”Det kan da ikke være meningen, at udlændingene på ‘ulovlig vis’ ad bagvejen finder vej til arbejdspladser, som dansk arbejdskraft kunne bestride. Det er det, der skaber uvilje mod udlændingene, og gør at man i den brede befolkning generaliserer omkring problemerne med udlændingene. (...) Man har på fornemmelsen, at visse personer inden for branchen står bag disse manøvrer, med at ‘lagre’ de omtalte stuepiger i den private ‘hushjælp’ i nogen tid, for så at hente dem frem, når vilkårene for en fri arbejdstilladelse er inden for rækkevidde (...) Men vi har navnene på disse personer, og vil følge dem fremover, og skulle de igen vise sig på de bestemte hoteller vi har i

tankerne, så skal vi nok komme kraftigt igen. Så er det sagt.”⁸⁴

I november 1975 fik Hotel Scandinavia en bøde på 5.000 kroner i Københavns Byret, der gav HRF medhold i, at Scandinavia ulovligt havde beskæftiget filippinske stuepiger på hotellet.⁸⁵

I 2012 var kun én af The 49ers tilbage på hotellet – og hun er siden gået på pension – men slægtninge, gamle studiekammerater og naboer fra Filippinerne er sammen med andre udenlandske arbejdere siden fulgt i deres fodspor.

Undtagelsestilstand og købekoner

Efter indvandringsstoppet var det i princippet ikke muligt for arbejdere fra lande uden for EF at få forlænget arbejdstilladelse, hvis de havde været i Danmark i mindre end to år, ligesom der i princippet heller ikke blev udstedt nye førstegangstilladelser.⁸⁶ Ud over ægteskab med en statsborger, var der imidlertid én mulighed for arbejdere som The 49ers, hvis de ønskede at blive: at søge plads som “ung pige i huset”; det, der i dag har skikkelse af aupair-ordningen. Når de udenlandske arbejdere havde været legalt i Danmark i mere end to år, var det på dette tidspunkt som regel ikke noget problem at få forlænget arbejds- og opholdstilladelsen.⁸⁷ Det var derfor ikke helt forkert, når Elsa Hansen fra HRF talte om stuepiger, der blev “lagret” i den “den private hus-hjælp”.

Selv følte The 49ers sig dog ikke lagret, men hjulpet, fortæller flere af dem, og ikke af deres arbejdsgivere, men af deres netværk: af andre arbejdere på de forskellige københavnske hoteller, af præsterne i de katolske kirker, af filippinske og danske venner, bekendte og familie. En oldfrue på Hotel Richmond averterede f.eks. i Berlingske Tidende, og straks var der flere henvendelser end hun selv havde filippinske stuepiger i bekneb: Dem, der ville blive – og for The

49ers vedkommende var det omtrent halvdelen – fandt hurtigt pladser i velstående familier, hvor de boede og arbejdede frem til vinteren 1975.⁸⁸ Nogle tog stadig vagter på hotellerne; der skulle jo stadig sendes penge til Filippinerne. Fra starten af 1976 kom en del tilbage i stuepigejob, andre på fabrikker: Storno elektronikfabrik på Artillerivej, Philips-fabriken i København samt Galle & Jessen og Toms Chokolade beskæftigede mange filippinere i 1970erne og 1980erne.⁸⁹

Allerede fra starten af 1970erne havde der blandt nogle migrantgrupper i Danmark været tendens til, at flere kvinder end mænd endte med at blive i landet. I 1975 var nettoindvandringstallet for asiatiske mænd på minus 73; der var altså flere, der udvandrede end indvandrede. Nettoindvandringen af asiatiske kvinder var derimod på 550.⁹⁰ Fra 1974 begyndte trafikken af filippinere til København i stigende grad at foregå gennem familiesammenføringer. Stoppe de gjorde indvandringen nemlig ikke. Der var fortsat efterspørgsel på deres arbejdskraft, der var et netværk af filippinere i Danmark til at facilitere tilvandringen, og der var fortsat filippinske arbejdere, der ønskede at rejse ud i verden.

I Filippinerne var den økonomiske og politiske situation spidset til siden pionererne kom til Danmark.

I midten af 1970erne skabte stigende arbejdsløshed og fattigdom i byerne og millioner af jordløse bønder i landdistrikterne en voksende social uro. Den daværende militærdiktator Marcos indførte permanent undtagelsestilstand i 1972 og gennem 1970erne og 1980erne var der omfattende væbnede kampe mellem regeringstroppe på den ene side og kommunistiske guerillaer og muslimske separatister på den anden side. Behovet for et økonomisk alternativ – og for nogle en vej væk fra politisk forfølgelse – blev med andre ord ikke mindre efter 1973. Samtidig begyndte den filippinske stat i 1973-1974 aktivt at promovere arbejdsmigration i håbet om, at de hjemsendte penge kunne pynte på betalingsbalancen

og at udvandringen kunne fungere som ventil for den sociale uro.⁹¹

For kvindelige arbejderes vedkommende kunne en billet til Danmark efter 1973 bestå i, at f.eks. en moster, en gudmor eller en gammel nabo, som allerede opholdt sig i landet, fandt et mere eller mindre egnet emne til ægtemand. Det vil imidlertid være misvisende at tale om 'ægteskabsmigration', idet der ikke meningsfuldt kan skelnes mellem migration med henblik på henholdsvis arbejde og ægteskab;⁹² det bliver to sider af samme sag efter 1973. I såvel den danske offentlighed som i det filippinske miljø opstod imidlertid begreberne "købekoner" og "*mail order brides*" om især asiatiske kvinder, der kom til Danmark i løbet af 1980'erne.

Allerede fra slutningen af 1970'erne havde den nye form for migration skabt gnidninger internt i det filippinske miljø, der oplevede sin første foreningssplittelse: Filipino-Danish Society blev dannet som en slags fraktion i Filipino Association in Denmark (FAD) og brød ud som Filipino-Danish Association i starten af 1980'erne. Filippinere, der var aktive i FAD dengang, heriblandt nogle, der senere brød ud som en tredje gruppe, fortæller, at splittelsen i 1980'erne blandt andet skyldtes, at nogle af de senere tilkomne filippinske kvinder, som giftede sig med danske mænd, ikke følte sig velkomne blandt pionererne i FAD. I stedet dannede de en organisation af filippinere med danske ægtefæller.⁹³ De nyankomne arbejdede imidlertid side om side med pionergenerationen på hotellerne, hvor filippinske migranter, især kvinder, fortsat fandt job langt op i 1990'erne.

I 1987 bragte Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirkes medlemsblad *3 kverter* et portræt af Hotel Scandinavia bag "facaden" med fokus på stuepigerne, og indleder med ordene: "At danske mænd flyver til Bangkok i Thailand eller Manila i Philippinerne for at købe sig den kone, de ikke har kunnet finde herhjemme, er noget, de fleste danskere er klar over".⁹⁴ Det hæv-

des i artiklen, at de "fineste, største og mest overskudsgivende hoteller" også er dem, der lønner stuepigerne dårligst, og følgende hoteller nævnes: SAS-hotellerne, Sheraton- og Spieshotellerne, Arp-Hansen hotelkæden og D'Angleterre, Plaza og Kong Frederik. Personalechefen på Scandinavia citeres for at have sagt til Socialistisk Weekend: "jeg synes faktisk, at lønnen er helt rimelig i betragtning af, at der er tale om mennesker, som hverken kan det ene eller det andet. De laver jo bare, hvad en husmor laver gratis derhjemme. Her er bare flere senge, mere opvask."⁹⁵

1980'erne: fagforeningen genopdager migranterne

I løbet af 1980'erne blev virksomheder og ejerskabsformer i stigende grad globale, mens også fagbevægelsen gik i gang med bestræbelser på et konkret internationalt udsyn og samarbejde. Gastronomisk Landsforbund, HRF og Tjenerforbundet indgik en række samarbejder med Hotell- och Restaurantanställdas Förbund, Nordiska Unionen og IUL (Den internationale union af levned-, og nydelsesmiddelarbejderforbund) samt EG-NGG, gruppen, der repræsenterede levnedsmiddelarbejdere i EF og EFTA-områderne.⁹⁶

I januar 1979 tog Nordiska Unionen "indvandrerspørgsmålet" op på en særlig konference på Rørvig Motel. HRF's formand Alex Mortensen oplyser ifølge referatet i medlemsbladet, at fagforeningen har 1.300 "indvandrers-medlemmer", hvoraf ca. halvdelen er registreret i København. 5% af disse er fra andre nordiske lande, 40% fra EF-lande, 20% fra Pakistan, 10% fra Tyrkiet og 10% fra Jugoslavien. Hvor de sidste 15% er fra, oplyser han ikke. Det fremgår, at indvandrerne i branchen primært er beskæftiget som stuepiger på hoteller eller i opvask og rengøring. Nordiska Unionens formand, Bent Sørensen siger: "Helt naturligt må det være i organisationernes interesse at få optaget disse udenlandske kamme-

rater i et tæt samarbejde på arbejdspladserne”. Alex Mortensen tilføjer i interview til 3 *kuverter*: “Ved kultursammenstød må vi ligesom prøve at holde nogle konferencer eller sådan noget – vi må vise dem, at sådan er det her og så prøve på at få indvandrerne indordnet under vores regler”.⁹⁷

Derudover bestod fagforeningens arbejde med “indvandrerspørgsmålet” i at tilkalde skattemyndigheder og varsle politiets særlige “razzia-afdeling” ved mistanke om beskæftigelse af “illegale”.⁹⁸ Men i løbet af 1980erne begyndte HRF at udvise interesse for fagligt arbejde i indvandrermedlemmernes oprindelseslande. I 1980-1983 blev der f.eks. bragt en række artikler om forfølgelse af fagligt aktive i Filippinerne.⁹⁹ HRF var på dette tidspunkt blevet det forbund, der havde størst andel af indvandrere blandt medlemmerne: omkring 18 procent på landsplan og 50 procent i København.¹⁰⁰ Som det eneste forbund i Danmark ud over SiD fik HRF også et indvandrerudvalg. I forbindelse med en udtalelse fra Indvandrerne Fællesråd i 1984, hvor foreningen bl.a. efterlyste indvandrerkonsulenter i fagforeningerne og særlige kurser til uddannelse af tillids- og sikkerhedsrepræsentanter blandt indvandrermedlemmer, sagde Flemming Hansen fra HRF’s indvandrerudvalg:

“Vores største problem i indvandrerarbejdet er, at det bliver en slags venstrehåndsarbejde, noget vi beskæftiger os med, når en masse andre sager er af vejen.”¹⁰¹

I midten af 1980erne gjorde en ny tendens på hotellerne imidlertid det såkaldte indvandrerspørgsmål uomgængeligt for fagforeningen.

HRF’s onde ånd

30. august 1984 fyrede ejeren af Hotel Fjordgården i Ringkøbing stuepigerne og hyrede et rengøringsselskab, fordi han “er træt af det bøvl med fagforeningen”. Forud

var gået mindst fire overenskomstbrud om bl.a. manglende tillæg og overarbejdsbetaling, som HRF kørte sager på mellem 1981-1983. Stuepigerne blev “tilbudt” at gå med over i rengøringsselskabet til en lidt højere timeløn, men hvor fastansættelsen kun ville gælde 15 timer om ugen; resten skulle være på akkord og uden overarbejdstidsbetaling mellem 15-40 timer, hvilket var en forringelse for de deltidsansatte, ligesom der ikke ville være faste arbejdstider eller minimumsløn ud over de 15 timer ugentligt.¹⁰² I forhold til hotellets størrelse var det en lille sag, men den var et tidligt udtryk for en tendens, der kom til at sætte sig igennem i stor skala over de næste årtier.

Siden slutningen af 1970erne havde der været både “hvide” og “sorte” rengørings-selskaber inde over hotelbranchen, som blandt andet gik efter at overtage stuepige-funktionen, og fra midten af 1980erne foregik store udliciteringer og fyringer af det faste personale på hotellerne. Det var især stuepigerne, og i København dermed filippinske arbejdere, der blev ramt. Samtidig var den faglige organisering i løbet af årtiet generelt presset af et fortsat højt antal årlige konkurser i branchen og af “overkapacitet og dermed en usædvanlig hård konkurrence”. En lang række nybyggede hoteller var skudt op, ifølge Restaurations- og Bryggeriarbejderforbundet (RBF, som HRF bliver en del af ved sammenslutning med gastronomerne, bryggeriarbejderne og tjenerne fra 1990/1991) ikke fordi efterspørgslen var tilstede, men som “konsekvens af regeringens investerings- og skattepolitik”.¹⁰³

HRF kaldte rengøringsselskaberne sin “onde ånd” og anklagede på kongressen i 1985 arbejdsgiverne for at bedrive organisationsfjendtlig virksomhed gennem udliciteringerne.¹⁰⁴ I de første sager som f.eks. Fjordgården og året efter Marselisborg i Århus, blev stuepigefunktionen udliciteret til “hvide” selskaber (der, i hvert fald primært, lønnede hvidt og indberettede til skat) som ISS og Forenede Service. Men konkurrencen fra såkaldte piratselskaber

Bag facaden: I løbet 1990'erne var der adskillige faglige konflikter på de københavnske hoteller, heriblandt på Hotel d'Angleterre, hvor dette foto er fra, og de filippinske stuepiger var i disse år ofte i front i de faglige kampe. De to paroler på fotoet – "Er Remmen [Hotel d'Angleterres ejer, red] hævet over loven" og "Nu ved vi, hvad der er bag facaden" henviser bl.a. til hotellets brug af såkaldt piratringering. Foto: Privat

blev stadig hårdere i løbet af årtiet. Da hotel- og restaurationsgruppen i RBF indledte en kampagne mod piratrenøringsselskaber i 1991 blev Hotel d'Angleterre, SAS-hotellerne, Scandic-hotellerne, Hotel Kong Frederik, Hotel Richmond, og det nyåbnede Hotel Phønix nævnt blandt de i arbejdsgiverforeningen organiserede hoteller, der med sikkerhed benyttede piratrenøring.¹⁰⁵

Thorkild Holmboe-Hay¹⁰⁶ fik ansvaret for rengøringsområdet i HR-gruppen København i RBF. Han var blevet valgt som tillidsrepræsentant på Hotel d'Angleterre i 1988, hvor han havde studiejob, mens han læste jura.

“Hovedparten inden for rengøring, opvask og stuepiger havde anden etnisk baggrund end dansk,” fortæller Thorkild Holmboe-Hay i dag.¹⁰⁷ “Mændene arbejdede typisk nat i opvask og rengøring, kvinder var stuepiger. De kurdiske og filippinske og til dels thailandske kvinder havde især tradition for at organisere sig fagligt, og på d'Angleterre var der 100 procent organisering på det tidspunkt.”

Men det gjaldt vel at mærke kun “ovenpå”; “nedenunder”, i omklædningsrummet i hotellets kælder, boede de arbejdere, der arbejdede sort i et rengøringselskab, hotellet havde hyret.

“De arbejdede til lønninger helt ned til 20 kr. i timen, 12 timer om dagen. Vi havde et af de værste piratselskaber inden for dørene,” siger Thorkild Holmboe. Efter et år, hvor Thorkild Holmboe som fælles-TR havde været i medierne og fortælle om forholdene “nedenunder” på Hotel d'Angleterre blev det for meget for hotelledelsen. De lavede en aftale med fagforeningen om, at Holmboe blev fyret med et års løn. Nu kunne han arbejde fuld tid for fagforeningen. “Det var på det tidspunkt, jeg mødte Olivia Medgyesi. Hun var den første filippiner, der kom i bestyrelsen i fagforeningen, i Københavns-afdelingen. Hun var også den første, der argumenterede for, at vi måtte organisere folk i netværk efter nationalitet, så de kunne støtte hinanden, og at vi skulle ud-

danne tillidsrepræsentanter på deres egne sprog.”

1990'erne: filippinerne tager sagen i egen hånd

I slutningen af 1991 blev 24 stuepiger fyret fra Hotel Phønix i København, der i stedet hyrede “piratrengrøring” fra firmaet Top 10 Rengøring. I december 1991 og januar 1992 demonstrerede stuepigerne dagligt foran hotellet for genansættelse.¹⁰⁸ Kort efter fulgte en kamp på Hotel Østerport, hvor Olivia Medgyesi var tillidsrepræsentant. Stuepigerne ville have timebetaling og overenskomst med HRF i stedet for akkord-overenskomst under KAD. På både Phønix og Østerport var det filippinere, der styrede slagets gang. De to sager blev startskuddet til en af de mest markante faglige selvorganiseringer af “etniske minoriteter” i dansk arbejdsmarkedshistorie: det filippinske netværk i RBF's HR-gruppe i København. Godt en måned efter stiftelsen i marts 1993 var der over 100 aktive medlemmer af det filippinske netværk, heraf en lang række tillidsrepræsentanter på de københavnske hoteller.¹⁰⁹ En opfølgende artikel i Arbejderhistorie vil beskrive, hvordan og omkring hvad de faglige konflikter på de københavnske hoteller udspillede sig i 1990'erne, og hvordan de filippinske stuepiger organiserede sig i RBF, herunder hvordan fagforeningen forholdt sig til det filippinske netværk.

Det tidsmæssigt brede snit, der er anlagt i denne artikel, viser, at selvom hotelarbejdernes fagforening allerede fra 1970'erne talte om vigtigheden af solidaritet med gæstearbejderne, og i 1980'erne begyndte at arbejde aktivt med “indvandrerspørgsmålet” – herunder bragte det op i LO-regi¹¹⁰ – gik der næsten tre årtier fra de første filippinere blev ansat på de københavnske hoteller til de blev en integreret del af det faglige arbejde. Og det skete først, da en gruppe filippinske stuepiger tog sagen i egne hænder.¹¹¹ I de mellemliggende årtier havde filippinere i Danmark opbygget et solidt community,

der (omend der også var interesse modsætninger internt) blev en af grundforudsætningerne for denne migrantgruppes styrke som arbejdere. En styrke, der for en tid revitaliserede et presset fagforbund i 1990'erne, hvilket den kommende artikel med fokus på dette årti vil behandle.

Historien om filippinske hotelarbejdere fra 1960'erne til 1990'erne viser frem for alt, at der ofte har været langt mellem migrantarbejdernes levede liv og sociale vilkår og fagbevægelsens strategier for organisering og faglig kamp i en verden, hvor folk bevæger sig, blandt andet over landegrænser.

Noter

1. Skrevet af Oskar Hansen på mel.: ‘Den danske sang...’
2. Hotel & Restaurant, 20. juli 1972, 89. årgang, nr. 15, s. 11
Hotel & Restaurant, 1. november 1973, 90. årgang, nr. 21, s. 10-11
3. Hotel & Restaurant, juni 1973, 90. årgang, nr. 12, s. 18
4. Hotel & Restaurant, 1980/2, s. 39
Hotel & Restaurant 1980/9, s. 32
Hotel & Restaurant, 1982/9, 18-21
5. At arbejdere kom til Danmark fra udlandet var ikke noget nyt fænomen i 1960'erne, heller ikke i organiseret form; blandt de mere kendte systematiske arbejdsindvandring for gæstearbejderepoken kan f.eks. nævnes de såkaldte roepolakker, der kom som sæsonarbejdere til det danske landbrug omkring århundredeskiftet, og hvoraf en god del – ligesom de senere gæstearbejdere – endte med at slå sig ned. Se f.eks. George Nellemann, *Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere. Et studie af landarbejder-indvandringen 1893-1929 og indvandrernes integration i det danske samfund i to generationer*, Folkelivsstudier 7, 1981
6. Sidstnævnte forhold er ikke i udstrakt grad beskrevet historisk i hverken forsknings- eller anden faglitteratur – hvad bl.a. denne artikel søger at råde bod på – men kan udledes dels af den aktuelle medlemssammensætning i Privat, Service, Hotel og Restauration i 3F, dels af f.eks. samtidens fagforeningsblade (*3 Kuverter/HRF-Bladet* 1971-1988) og af f.eks. Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen*, RBF, 1998, samt Jan Hjarnø, Torben Lundbæk &

Sven Skovmand (red.): *Fremmedarbejderpolitik – en bog om fremmedarbejderproblematikken*, antologi udgivet af Mellemfolkeligt Samvirke 1973, f.eks. s. 238

Dertil kommer denne forfatteres egne interviews med arbejdere, der var beskæftiget på hotellerne i 1970erne og 1980erne

7. Betænkning nr. 589, *Betænkning om udenlandske arbejderes forhold i Danmark*. Afgivet af det af arbejdsministeriet den 17. juni 1969 nedsatte udvalg, 1971, s. 20

I 1962 var der 3.485 borgere fra lande uden for Europa med opholds- og arbejdstilladelse i Danmark. I 1973 var tallet 22.052. Heraf var godt 60 procent fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan; godt 20 procent fra det øvrige Asien, godt 12 procent fra det afrikanske kontinent og omkring tre procent fra Sydamerika. Kilde: Statistisk Årbog

8. Antallet af au pair-opholdstilladelser er vokset fra godt 1.200 i 2003 til knap 1.800 i 2006 og næsten 3.000 i rekordåret 2008. Siden er antallet faldet til omkring 2.400 i 2011 og 1.989 i 2013.

Mellem 80-90 procent er filippinere. Udlændingestyrelsen: *Tal og fakta på udlændingeområdet*, 2008, 2009, 2010, 2011 samt *Tal på udlændingeområdet pr. 31.12.2013*

For forskning på au pair-området i Danmark se f.eks. Helle Stenum (adskillige udgivelser af såvel forskningsartikler som konsulentrapporter); for Norden bredere se f.eks. Isaksen, Lise Widding (ed.): *Gender and Migration in Nordic Societies*, Nordic Academic Press, 2010

9. Relationen mellem nutidens au pairs og de filippinske "pionerer" er beskrevet i: Nina Trige Andersen: *Profession: Filippiner – Kvinder på arbejde i Danmark gennem fire årtier*, Tiderne Skifter, 2013. For mere om au pairs vilkår specifikt kan henvises til særligt Helle Stenums arbejde, samt Karina Dalgas og SFI-rapporten *Den danske au pair ordning* fra 2013.

10. Interviews med de filippinere, der hører til The 49ers-gruppen, er foretaget mellem november 2010-marts 2013, i form af dels gentagne interviews med enkeltpersoner og dels gruppinterviews til The 49ers sammenkomster. Interviews med øvrige filippinske arbejdere citeret i denne artikel er foretaget mellem september 2013-januar 2014. Dertil er foretaget en lang række interviews med filippinere i Danmark fra 2010 og frem, dels i foreningsregi (f.eks. i Filipino House), dels til store arrangementer såsom fejring af Filippinerne Uafhængighedsdag og fælles julefester, og dels i migranternes hjem med en eller flere personer ad gangen. Disse interviews har indirekte bidraget til at informere artiklen og til at guide arbejdet med de skriftlige kilder.

11. Interviews med tidligere og nuværende fagforeningsansatte er foretaget mellem maj 2012-februar 2014.

12. Målt på fagorganisering har andelen af udenlandske arbejdere og "etniske minoriteter" i hotel- og restaurationsbranchen i København ligget på mellem 35-70 procent (dels udtryk for skiftende medlemssammensætning, dels for skiftende kategorisering; f.eks. om arbejdere født i Danmark med "anden etnisk baggrund end dansk" tælles med, eller kun personer, der selv er indvandret) fra slutningen af 1960erne frem til i dag, jvf. HRF-bladet/3 kuverter/RBF-bladet 1960-1999 samt beretninger fra HRF/HR-gruppen i RBF 1965-1970, 1970-75, 1990-1994, 1998.

I 2013 var Privat Service Hotel og Restauration den gruppe i 3F, "hvor etniske minoriteter udgør den største andel, nemlig 35 procent", jvf. 3F-rapporten *Verden samlet i 3F – fokus på 3Fs medlemmer og mangfoldighed 2013*

13. I dansk sammenhæng bl.a. Karen Andersen, *Gæstarbejder. Udlænding. Indvandrer. Dansker! Migration til Danmark i 1968-78*, Bibliotek for socialpædagoger og socialarbejdere, 1979. I filippinsk sammenhæng bl.a. Guevarra, Anna Romina: *Marketing Dreams, Manufacturing Heroes. The Transnational Labor Brokering of Filipino Workers*, Rutgers University Press, 2009

14. Bl.a. Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen*, RBF, 1998

15. Nogle mønstre kan udledes af f.eks. statistisk materiale, tildeling af arbejdstilladelser, visum mm., samt i nogen udstrækning belyses via kilder som f.eks. fagforenings- og arbejdsgiverblade og det daværende Fremmedarbejderbladet (1971-1977). Dette materiale kan imidlertid sjældent belyse forbindelser mellem enkeltpersoner – hvilket spiller en central rolle i migrations- og rekrutteringsmønstre – og folks konkrete veje til og på det danske arbejdsmarked. Kilder fra de filippinske foreninger, såsom nyhedsbreve, fotos mm. vil kunne bidrage med yderligere, men ud over enkelte foreningers sporadiske indlevering af medlemsblade til Det Kongelige Bibliotek, er dette materiale endnu ikke blevet indsamlet. Indsamlingen af et sådant arkiv er påbegyndt af forfatteren.

16. Heriblandt Toms Chokoladefabrik og Boels ostefabrik i Nørre Alslev/Lundby Mejeri under Boel-koncernen/Boel Foods

17. Interview med to forskellige grupper af filippinere, der ankom i hhv. slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne, og alle kendte eller kendte til "Uncle Petes rejsbureau": I den første gruppe var den af pionererne, som var "fjern slægtning" til "Uncle Pete" samt to af de første, der fik arbejds

kontrakter i Danmark via Uncle Pete. I den anden gruppe kendte de til andre "pionerer", som havde fået arbejdskontrakter i Danmark via Uncle Pete. 18. Der var og er relativt stor usikkerhed omkring tal for arbejdsmigration: I 1960'erne og 1970'erne blev der ikke ført nær så systematisk statistik, som der gør i dag – i dag er der til gengæld en relativt stor gruppe, nogle anslår 10 procent af den samlede mængde arbejdsmigranter, som rejser udokumenteret eller på falske papirer. Samtidig bliver en del fejlregistreret, idet de f.eks. rejser ud som turister, men reelt er arbejdssøgende. Det, man kan bruge tallene til, er med andre ord at aflæse større tendenser. Antallet af filippinske migrantarbejdere er steget støt siden 1960 og fordobledes mellem 2002-2012. Det anslås, at der i dag årligt rejser mellem 1,5-2 millioner filippinere ud for at arbejde. En del er 'gængere', der har været i Filippinerne mellem to kontrakter.

Kilder: Aniceto Orbeta Jr. & Michael Abrigo: *Philippine International Labor Migration in the Past 30 Years: Trends and Prospects*, Discussion Paper Series no. 2009-33, Philippine Institute for Development Studies, 2009

Philippine Overseas Employment Administration (POEA) OFW Statistics

IOM, *Country Migration Report. The Philippines 2013*

19. 3 kuverter, 4. årgang, nr. 4, 1974

20. Interviews med The 49ers og med deres familier og bekendte i Filippinerne og Danmark

21. Interviews med The 49ers samt med en ansat på Hotel Shangri-La i Singapore, der kendte Mr. (Richard) Goh, som i 1970'erne var leder af Human Ressource-afdelingen på hotellet.

Hotel & Restaurant 1971-1974, interviews med og baggrundsartikler om Mr. Ellis og hans tidligere ansættelser; han kom fra et job på Shangri-La før han startede på Scandinavia.

22. Hotel & Restaurant 1971-1974

23. Den på det tidspunkt kendte hotelarkitekt Bent Severin stod sammen med arkitekt Ejner Graae bag designet af Hotel Scandinavia

24. Hotel & Restaurant, 20. juli 1972, 89. årgang, nr. 15, s. 10

25. Hotel & Restaurant, 12. oktober 1972, 89. årgang, nr. 21 s. 35, 56 / Hotel & Restaurant 22. juni, 89. årgang, nr. 13, s. 8-9

26. Hotel & Restaurant 1971-1974

27. Hotel & Restaurant, april 1973, 90. årgang, Nr. 8-9, s. 5

28. Hotel & Restaurant, april 1973, 90. årgang, Nr. 8-9

29. HRF-bladet 7. januar 1971, 88. årgang, nr. 1, s. 10 og maj 1971, s. 15

30. Hotel & Restaurant, 16. januar 1975, 92. årgang, nr. 1

31. Med undtagelse af Bornholm, hvor branchen samlet klarer sig godt. Hotel & Restaurant 1973-1974 (f.eks. 7. februar 1974, 91. årgang, nr. 3)

32. Hotel & Restaurant 1983/4, s. 5

33. Analyse fra Danmarks Turistråd, omtalt i Hotel & Restaurant 1980/9, s. 32-35

34. Hotel & Restaurant, 1. marts 1973, 90. årgang, nr. 5

35. 3 kuverter, 3. årgang, nr. 2, februar 1973, s. 5

36. Interviews med pionergenerationen samt Hotel & Restaurant 1971-1974 og HRF-bladet/3 kuverter 1970-1974

37. Hotel & Restaurant, april 1973, 90. årgang, Nr. 8-9, s. 7

38. Oplysninger fra interviews med forskellige grupper pionerer (tilknyttet bl.a. foreningerne FAD og det tidligere Bayanihan samt Migrante-Denmark), hhv. oktober og november 2013

39. Hotel & Restaurant, nr. 8-9, april 1973

40. Hotel & Restaurant, 6. juli 1972, 89. årgang, nr. 14, s. 5

41. Hotel & Restaurant 1970-1974, HRF-bladet/3 kuverter 1970-1974.

42. HRF's beretning 1965-70

43. 3 kuverter, 1. årgang, nr. 4, april 1971 s. 11

44. 3 kuverter, 2. årgang, nr. 4, 1972 s. 27

45. 3 kuverter, 2. årgang, nr. 7-8, 1972

46. Daværende handelsminister Hilmar Baunsgaard (Radikale) havde 29. juni 1964 en kronik i det socialdemokratiske dagblad *Aktuelt* om udenlandsk arbejdskraft, som for alvor satte temaet på dagsordenen i offentligheden. Baunsgaard skrev bl.a.:

"Alt synes at tyde på, at Danmark i lang tid fremover vil have et arbejdskraftproblem. Det kan løses ad to veje, enten ved at begrænse arbejdets og produktionens omfang til den forhåndenværende arbejdskrafts ydeevne eller også fremskaffe mere arbejdskraft. Vælger man den sidste vej, kan vi stabilisere fremgangen på et højere niveau (...) I det omfang vi har brug for mere arbejdskraft og kan skaffe dækning herfor ved antagelse af udenlandsk arbejdskraft, skaber vi højere aktivitet og større produktion. Andre lande, f.eks. Sverige, Svejts og Tyskland, har skabt sig selv større fremgang og velstand ad den vej. Danmark er nu nået dertil, hvor vi i alvor skal medtage også den udvej i vore overvejelser."

Citeret i Jensen, Bent: *30 års avisdebat om "de fremmede" i Danmark*, i Coleman, David & Wadensj, Eskil: *Indvandringen til Danmark. Internationale og nationale perspektiver*, Spektrum, 1999, s. 287

47. Statistisk Årbog
48. Se f.eks. Christian Horst, *Arbejdskraft: vare eller menneske? Migration og vesteuropæisk kapitalisme*, Akademisk Forlag, Kultursociologiske Skrifter, 1980 eller Tomas Hammar (red), *European immigration policy. A comparative study*, Cambridge University Press, 1985
49. Statistisk Årbog
50. HRF-bladet/3 kuverter 1967-1973
Ole Andersen m.fl., *DASF udvalgsrapport om: Fremmedarbejderproblemet: Samme vilkår*, 1970
Kaj Buch, Fagbevægelsens syn på fremmedarbejderpolitikken, i Hjarnø, Jan, Lundbæk, Torben og Skovmand, Sven (red.), *'Fremmedarbejderpolitik – en bog om fremmedarbejderproblematikken'*, antologi udgivet af Mellemfolkeligt Samvirke 1973
51. Arbejdsministeriet: *Betænkning om udenlandske arbejderes forhold i Danmark*. Afgivet af det af arbejdsministeriet den 17. juni 1969 nedsatte udvalg, 1971, s. 39
52. Arbejdsministeriet: *Betænkning om udenlandske arbejderes forhold i Danmark*. Afgivet af det af arbejdsministeriet den 17. juni 1969 nedsatte udvalg, 1971, s. 39
53. Arbejdsmarkedspolitik eller en politik for arbejdsmarkedet. Et debatoplæg i tilknytning til Perspektivplan II', udarbejdet af økonomisk-statistisk konsulent for Arbejdsministeriet, København, efteråret 1973
54. Baseret på adskillige interviews foretaget i årene 2010-2014
55. Se f.eks. Benito Vergara: *Pinoy Capital: The Filipino Nation in Daly City*, Temple University Press, 2009
56. Interviews med filippinere fra pionergenerationen, 2010-2014
57. Jesper Bruus Pedersen m.fl.: *Fremmedarbejderenes boligforhold i Danmark 1975. Første rapport fra den danske del af en undersøgelse i EF-landene af 'vandrende arbejdstageres' boligforhold*, Nyt fra Samfundsvidenskaberne, 1976
Interviews med pionerer, 2010-2013
58. Siden er en række filippinske foreninger blevet dannet, enkelte er lukket igen, og i dag er der mindst ti landsdækkende foreninger og et væld af lokalforeninger, mens de katolske menigheder har fået selskab af bl.a. vækkelseskristne/pinsekirkelige bevægelser som FCCC og den filippinske Born Again-strømning Jesus is Lord.
Kilder: Interviews samt bl.a. nyhedsbreve og medlemsblade fra foreninger, samt invitationer og programmer fra julefester og fejring af Filippinernes uafhængighedsdag fra 1970 og frem.
59. Stort set samtlige af de arbejdere fra pionergenerationen, jeg har talt med, fortæller, at både de selv og deres filippinske kolleger blev indmeldt i fagforening og a-kasse (nogle via arbejdsgiver, andre via kolleger), men at de ikke hørte fra fagforeningen de første mange år. Undtaget er imidlertid de pionerer, som blev ansat på f.eks. nogle af de små opgangshoteller på Vesterbro (hvor de somme tider også boede) – disse arbejdere blev først medlem af fagforeningen, når de rykkede videre til større arbejdspladser. Fagforbundets egne skriftlige kilder understøtter de mundtlige beretninger om migranternes organisationsgrad, se senere i artiklen.
60. Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen. Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund 1933-1990*, RBF HR-gruppen 1998, 140
HRF-bladet/3 kuverter/RBF-bladet 1967-1999
61. Citeret fra HRF-bladet, august 1971, s. 31
62. 3 kuverter, 1. årgang, nr. 1, 1971, s. 3
63. Anette Eklund Hansen, LO 1960-1980, s. 14-95, i *I takt med tiden. LOs historie 1960-1997*, red. af Henning Grelle, Forlaget Fremad, 1998, s. 25
64. Baseret på filippinske migranternes egne erindringer om, at de tog alle de vagter, de kunne komme i nærheden af – flere havde også job på mere end ét hotel af gangen og arbejdede både dag- og nathold. For dem, der stiftede familie i de tidlige år, kunne pasningsproblemer f.eks. løses ved, at man boede sammen med andre voksne bekendte eller familiemedlemmer, så man kunne skiftes til at tage sig af børnene, til at sove og til at arbejde.
65. Nogle fra pionergenerationen har gemt deres såkaldte forsørgelseskontrakter – et dokument, der forpligtede migrantarbejderen til at sende et fast beløb årligt til f.eks. forældre i hjemlandet, og med hvilket man kunne få skattefradrag for hjemsendte penge – og disse lød f.eks. på 10.000 kroner årligt. Andre sendte ikke faste beløb, men enkeltbeløb i forbindelse med f.eks. slægtnings hospitalsophold eller betaling af studie- og eksamensgebyrer.
66. I dag har Laling lært dansk, men foretrækker, i lighed med mange filippinere, der er kommet til Danmark som voksne, engelsk både i tale og skrift. De første år efter ankomsten kunne meget få filippinske arbejdere begå sig på dansk, endside læse et medlemsblad.
67. Interviews med tidligere og nuværende ansatte i HRF/RBF/3F
Karen Andersen: *Gæstarbejder. Udlænding. Indvandrer. Dansker! Migration til Danmark i 1968-78*, Bibliotek for socialpædagoger og socialarbejdere, 1979
Signe Højsteen, *Dansk udlændingelovgivning med særligt henblik på perioden 1968-1986*, specialeafhandling, Institut for Historie, Københavns Universitet, 1992

68. Fra 1939 var HRF Københavns medlemsgruppe fagligt afgrænset til dag- og natportierer, hotelkarle, hjælpekarle, stuepiger, hjælpestuepiger, linnedstuepiger, oldfruer, buffister, buffetdamer, og -medhjælpere, kaffejomfruer, køkkenassistenter, glasvaskere, afryddere, sølvtøjspuddere, rengøringspersonale, elevatorførere og toiletpersonale (Rud Mortensen, *Københavns Afdelings 50 års jubilæum*, udgivet af Hotel- og Restaurationspersonalets Fagforening, Københavns Afdeling, 1983, s. 15)
69. Rud Mortensen, *Københavns Afdelings 50 års jubilæum*, udgivet af Hotel- og Restaurationspersonalets Fagforening, Københavns Afdeling, 1983, s. 23
70. Rud Mortensen, *Københavns Afdelings 50 års jubilæum*, udgivet af Hotel- og Restaurationspersonalets Fagforening, Københavns Afdeling, 1983, s. 24
- I øvrigt interviews med nuværende og tidligere ansatte i HRF/RBF/3F, der fortæller, at fagforbundet først blev kampdueligt i større stil fra slutningen af 1970erne, og havde sin storhedstid fra slutningen af 1980erne til slutningen af 1990erne.
71. Rud Mortensen, *Københavns Afdelings 50 års jubilæum*, udgivet af Hotel- og Restaurationspersonalets Fagforening, Københavns Afdeling, 1983, s. 26
72. Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen. Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund 1933-1990*, 1998, s. 140
73. Rud Mortensen, *Københavns Afdelings 50 års jubilæum*, udgivet af Hotel- og Restaurationspersonalets Fagforening, Københavns Afdeling, 1983, s. 26-27
74. Se f.eks. Karen Andersen: *Gæstarbejder. Udlænding. Indvandrer. Dansker! Migration til Danmark i 1968-78*, Bibliotek for socialpædagoger og socialarbejdere, 1979
75. HRF-bladet/3 kuverter 1967-1973. Se i øvrigt f.eks. *Fremmedarbejderpolitik – en bog om fremmedarbejderproblematikken*, antologi udgivet af Mellemfolkeligt Samvirke 1973
76. Skrivelse d. 28. marts 1972 fra Hotel- og Restaurationspersonalets Samvirke til Arbejdsformidlingen i København, i Landsorganisationen i Danmark Journalførte sager 1964-1975 Arkiv, ABA
77. 3 kuverter, årgang 5., nr. 1, 1975, s. 21
78. Arbejdernes Fællesorganisationer, Årsberetning 1975-76, s. 8
79. Det scenarie holder ved til langt op i 1980'erne, hvor det samlede antal af fuldtidsledige er steget fra knap 22.000 i 1972 til over 270.000. Fra tabel baseret på tal fra Danmarks Statistik, Arbejdsdirektoratet og Arbejdsformidlingen optrykt i Henning Jørgensen, *Arbejdsmarkedsnævn i arbejdsmarkeds*
- kedspolitikken. Forvaltning mellem stat og marked I*, ATA-projektet, Forskningsgruppen vedr. arbejdsmarkedspolitikken tilrettelæggelse og administration, AUC, rapport nr. 4., 1985/1986, s. 63
80. Dansk Arbejdsgiverforenings årsberetning 1974-75, s. 7
81. 3 kuverter 3. årgang, nr. 9, 1973, s. 20-21
82. 3 kuverter, 4. årgang, nr. 10, 1974, s. 19-20
83. 3 kuverter, 4. årgang, nr. 12, 1974, s. 19
84. 3 kuverter, januar 1975, side 21
85. 3 kuverter, 5. årgang, nr. 12, 1975, s. 19-20
- Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen. Hotel- og Restaurationspersonalets Forbund 1933-1990*, 1998, s. 142
86. Flere fra pionergeneration fortæller imidlertid, at det langt op i 1980erne var relativt let at få folk til landet på f.eks. turistvisum og siden skaffe arbejde og opholdstilladelse.
87. Interviews med pionergenerationen. Se i øvrigt f.eks. Signe Højsteen, *Dansk udlændingelovgivning med særligt henblik på perioden 1968-1986*, specialeafhandling, Institut for Historie, Københavns Universitet, 1992
88. Interviews med The 49ers og stuepiger fra andre hoteller, samt med Peter Naidas, født i Danmark, for hvem denne bestemte oldfrue blev "mormor"
89. Interviews med en række filippinere fra pionergenerationen
90. Statistisk Årbog
91. Se f.eks. Robyn Magalit Rodriguez: *The Labor Brokering State: The Philippine State and the Globalization of Philippine Citizen-Workers*, Dissertation University of California, Berkeley, 2005 / *Migrants for Export. How the Philippine State Brokers Labor to the World*, University of Minnesota Press, Minneapolis 2010
- Walden Bello (et al.): *The Anti-Development State. The Political Economy of Permanent Crisis in the Philippines*, Manila, 2009
92. Jvf. f.eks. Migrationsforsker Helle Stenums arbejde, se f.eks. interview i kapitlet "Bevægelser. Mellem etablering og permanent midlertidighed", i: Nina Trige Andersen: *Profession: Filippiner – Kvinder på arbejde i Danmark gennem fire årtier*, Tiderne Skifter, 2013, s. 219-249
93. Interviews med en række filippinere ankommet i årene 1967-1980. Filipino-Danish Association blev siden nedlagt, men genopstod (en del personoverlap blandt grundlæggerne) i 2009 som Filipino-Danish Center: filipinodanishcenter.com
94. 3 kuverter, 1987/1, 13
95. 3 kuverter 1987/1, s. 13-15
96. 3 kuverter 1978/11 + 2/79
97. 3 kuverter 1979/3, s. 4, 6-7, 9-10

98. Søren Federspiel, *Vi, der går køkkenvejen*, RBF, 1998, 141-144
99. 3 kuverter 1980/2, 1983/2, 1983/11
100. 3 kuverter 1987/12, s. 14
101. 3 kuverter 1984/12
102. 3 kuverter 1985/1, 30-31
103. RBF's første ordinære kongres. Beretning for årene 1990-1994
104. 3 kuverter, 1986/3, 4-5
105. RBF-Bladet nr. 9 september 1991 og nr. 10, oktober 1991 samt nr. 8 oktober 1992
106. Står som Thorkild Holmboe i RBF-bladet
107. Interview, januar 2014
108. RBF-Bladet nr. 1 januar 1992 og nr. 5 juni-juli 1992 samt RBF's 1. ordinære kongres. Beretning for perioden 1990-1994, s. 46
109. RBF-bladet nr. 4. maj 1993
110. 3 kuverter 1980-1989
RBF's første ordinære kongres. Beretning for årene 1990-1994
111. Interviews med filippinere ankommet mellem 1960erne-1990erne, samt med ansatte i HRF/RBF. Materiale fra filippinske foreninger, heriblandt FAD.

Abstract

Nina Trige Andersen: The Filipino Hotel Workers in Copenhagen from the 1960's to the 1990's. *Arbejderhistorie* 1/2014, pp. 7-29.

The first wave of Filipina workers in Denmark arrived in the era of the guest worker programs, 1960-1973. They were recruited to the production industry, but primarily to the booming hotel- and travel industry, particularly in the Copenhagen area. Many of them stayed on in Denmark and started building a community. Even though most of the Filipinas became members of labor unions from the outset, it took nearly three decades before they were integrated in the organisational work of the union; and when they did, it was by their own efforts. The Filipina hotel workers started striking against the outsourcing of the chamber maid profession in the 1990s and organised themselves within the hotel worker union as a Philippine network. The article contributes to the history of labor market in and labor migration to Denmark by tracing the relations between the labor union and the Filipinas recruited to the new megahotels constructed in Copenhagen in the 1960s and 70s, in context of Danish and Philippine state regulations of in- and outmigration as well as the role of the hotels in the development of Copenhagen in the second half of the 20th century as context.

Nina Trige Andersen, journalist,
cand.mag i historie, trige@lynxtext.dk